

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 64

Fylke: Vest-Bygder

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Oddernes

Emne: Død og begravelse

Bygdelag: Flekkerøy

Oppskr. av: Hr. Thomassen

Gard:

(adresse): Flekkerøy

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

1. Dødsvarsler har jeg ikke noe kjennskap til. Det må i tilfelle ligge nokse langt tilbake i tida.
2. 8. 9. Må besvares negativt.
10. Det var vantlig at presten kom og nattverden utdelt.
11. Fra min barndom ⁽¹⁹⁰⁶⁾ husker jeg et besøk av presten Hr. Scheldrup hjemme hos oss. Vi var samlet i dagligvarehuset, og presten stod ved bordet og holdt en meget gripende tale, velbalende som han var og høyt akkelt. Ikke bare den syke, men også de øvrige voksne, fikk nattverden.
12. Folk er religiøse her på øya, og de sendte gjerne bud etter visse "brønde" som de hadde tillitt til. Dette blei ofte gjort av folk som hadde levd nokse "verdslig". Min far (1849-1935) var nærmest som en "skriftefar" i min barndom og var til hjelp for mange. Men går vi litt lenger tilbake, var tida mer preget av folkereligiøsitet.

2
 det, og da var det i tilfelle bare prestene
 som gjaldt.

13. Det har vært vanlig at den dænde bestemte slike ting.
14. En har ikke brukt annet uttrykk enn "å dø" rent muntlig. Det var dødsannonse i avisene som eller sin form må tilskrives uttrykk som "hensar", "gikk inn til hviten" o.s.v.
15. En skaffet seg visst for at døden var inntrådt ved å halde et brennende lys under nesen for å se om den syke åndet, eller et speil blei holdt for munnen for å se om det dogget. Ljor har en ikke kjennskap til her.
16. Ikke bestrømper om skinnede her, bare tilfeller fra andre steder veit folk om.
17. Slynge har en ikke kjennskap til.
18. Skikken med salmebok er kjent, og like så bændt en underkjiven opp.
19. Det var skikk å varsle nabane straks.
20. Ikke særkille bud.
21. Husdyr kjennet en ikke til blei varsel.
22. En dekle alt inventar (speil møbler) med også vinduene med lakeer.
23. Liket blei flyttet samme dag.
24. Det blei lagt på et bord.
25. Ikke halne under, men tøy med et lakeu over.
26. Spisemålet "likstra" faller bort.
27. Ikke nettopp med en gang blei halmen brent.
28. Arbeidsklar blei ikke brent.

30. Liket blei stelt på fort som mulig, gjerne samme dag.
31. På hver gård var det gjerne et eller to kvinnfolk som drev med å kle de døde.
32. Ikke særskilt kledd.
33. Håret blei vasket og greidd.
34. Mann blei barbert.
35. Uvisst om neglene klippedes
36. Liket blei vasket.
37. Nei, ikke bruk av likvannet.
38. Uttrykket var "å svøpe" liket.
39. Ikke særskilt navn på klærne.
40. En kjemmer uttrykket likklær og sveiplær. Den siste jeg veit om som laget likklær selv, var ei kone som døde 1925. Hun hadde sydd en surt og hatt liggende i mange år. Da hun var av dem som i høy grad holdt seg til de gamle sikkker, kan en med sikkerhet gå ut fra at dette har vært alminnelig i eldre tid. Stoffet var lin. Et kors av ^{myrte} blei lagt på brystet. Svededuk over ansiktet. En hadde strømper på, men ikke sko. Overgangen til kjøpte klær var omkring århundreskiftet, om det nok var enkelte som hadde egne klær siden, for uten det ovenfor nevnte tilfelle kjemmer jeg til at ei kone i 1909 blei lagt i egne klær. Kjøpte likklær kalles svøps.

Der var enkelte mer hendinge folk som laget kistene. De bare spikret og skrek "sarkmaking" blandet med

sand over. De hadde kauskrapper. Høvelyon.
Ved årh. skiftet eller der omkring begynte en å kjøpe histler fra byen, i førstningen sorte og noe reinere hvite.

68. Ikke noe med i kista.

70. Kista blei pyntet med kranser som folk laget selv.

74. Det kom flere tilskede av slekt, venner eller nabbar ved nedleggningen, men det var ikke andakt.

75. Det var en liten bevertning med kaffe etterpå.

76. Kista stod i bestestua, og speil, vinduer og delvis møbler blei dekket med laken. Om sommeren hendte det den blei satt på låven, men her blei det ikke pyntet.

82. Liket hadde benene mot døra.

83. En la bare en duk over ansiktet. Den var som et stort lammekjølke, og kalles rvede duk.

86. Nabbar og venner kom for å se liket.

87. Gravkapell har vi hatt lenge; men det blir ikke brukt av folk her fra åra uten når de dør på sykehus i Tr. sand. Da flykkes liket dit, og det holdes andakt. Familie og venner er til stede.

91. Bestemt sørgeid var det ikke; men en skulle gå kledd i mørke klær et års tid. I yngre tid var det vanlig med et sort band om armet på jakten, om den var grå.

93. Ved begravelsen hadde mennene glass, så hadde vi en periode med

"knallhatter" som nok forekommer enda, men ellers kan en ikke merke noe tegn til sørgedrakt i begravelsen.

98. Likfuden var ikke på bestemte dager, og aldri om søndagen.

99. Vi brukte benevnelsen likfud

100-175. Det blei ikke holdt våter-
nat eller tent lys natte før begravelsen. Når gjestene kom, fikk de først en drøm, og så var det kaffe og smørbrød (punsj). Tidlig tid hadde gjestene mat med. Etter måltidet fikk de anledning til å se den døde før lokket blei lagt på. Så var det andakt. Presten var ikke til stede, men en av "leserne" holdt andakt. Etter hvert er det i senere tid blitt slik at flere har noe å si, så nå for tiden går det med opp til en time. Så lys var tent på kista. Kista blei båret ut med fotendene først. Utenfor var det strødd einer foran døra. Når det gjelder baringa, har en der vi en var lang mått skiftes til. Det var helst unggutterne som bar, uten hensyn til familie. Kvinnene fulgte med til skanda, og når mennene gikk i båten (gjerne lasskøyte) og rodde fra land, blei det rørt, og kvinnene vendte på ryggen. Det var 2 timers roing inn til Lohelle med Kr. sand, så det var 6 roskifter. Da turen var lang, hadde de mat med. Om baringen videre til kirken har jeg skrevet for. Med hensyn til drikkesaker, så

sluttede de med det mer og mer ællev årh. skippet. I 1908 døde et barn, og farven ville ikke kjøpe brennevinn; men marna hans ville holde på skikken og kjøpte brennevinn selv. Ikke alle gjestene nåt noe. Nå ville det vare heilt ukjentlig med drikk i likferds.

Ved kirken tok prestene mat følget ved parken, og kirkerangeren gikk foran og sang når følget gikk til gravstedet. Dette blei det slutt med i 1933 da vi fikk ny kirkeranger, antagelig på grunn av at han hadde dårlig sangstemme. I samme forbindelse vil jeg bemerke at det har aldri vart skikk med "forsanger" når følget gikk fra huset til skanda, slik jeg så det en gang på ei øy ved Stavanger: en mann gikk foran og sang sørgesanger.

Ved begravelsen var det følget som kablet igjen graven.

Når det vendte tilbake til åya ut på etterm. fortrakte beverkingen, først middag, kjøllsuppe i eldre tid, slesk i nyere tid, og så kaffe og kveldsmat, i alt 4 måltider.

Fra 1711 finnes en "Skarving om Begravelser på Landet udi Christian-sands Stift" Der står om betalingen:

1. Udi Kirken i Karet skal gives for et fuldkomment Liig
 over 15 år 9 Rdl
 fra 15 til 5 år 6 "
 fra 5 år og derunder 3 "

2. Udi den store gang, fra Koret til Midt-
gangen, af et fuldkomment Liig
over 15 Aar 6 Rdl.
fra 15 til 5 Aar 4 "
fra 5 Aar og derunder 2 "

3. Fra Midtgangen til Døren, ogsaa udi
Fvargangen og Lædegangen, hvor Fvargang
og Lædegang ere, gives af et fuldkom-
ment Liig

over 15 Aar 4 Rdl.
fra 15 til 5 Aar 2 " 2 ort 16 sk.
fra 5 Aar og derunder 1 " 1 " 8 "

Men hvor de Døde skulle begraves
under Stalene, da eftersom de, der lader
deres Døde begrave selv maa gjøre Bekost-
ning paa Stalene at lade optage og igjær
nedsette, gives der en tredje Part mindre
efter Proportion og Forstjæl baade paa Liig
og Stederne. Men vil nogen have Liigsten
lagt paa nogen saadanne Graver, gives
der foruden til Kirken 1 Rdl.

Prestene og Kirkeværgerne nyde pro
Persona og ikke videre fri Begravelse
i Kirken, om de i Bestillingen ved
Døden afgaar.

På Kirkegården nyde Bondealmen
deres Begravelse fri, og skal af dem
intet foedres, uden de selv av en god
Vilje giver noget, som ere Førmunde.
Men vil de legge Steen eller andet
Monument, som Fra eller Kors paa
Graven, da har de derfor at give
til Kirken efter Billighed, som saa-
ledes eragtes:

För et fuldkomment Liig over 15 Aar

2 Rdl 2 ort

fra 15 til 5 Aar 1 " 8 sk.

fra 5 Aar og derunder 1 "

Men af Borgere, Skippere, Strymand, Skandsiddere og andre delige, gives for hver grav at jorde Liig udi paa Kirkegaarden, saaledes som hidentil paaadvantligt har vaart til naermere Anordning, da de, som ere ganske fattige nyde Jorden fri, naar Fogdepresten og Kirkevaengen dres Tilstand saaledes befindes.

For Klokkerne gives foresatte Personer til Kirken, naar de ringes til dres Fordefard og Bisættelse til Begravelse:

For alle Klokkerne 2 ort

For den største Klokke alene 1 " 8 sk.

For en av de andre 1 "

og maa ei ringes med Klokkerne, naar Liiget skal begraves, længere end een time det høyeble."

Da folk slutted med a' ta mat med i likferd, blei det fast skikk at de som horte til bedlaget i stedet betalte. For mann og kone var det fast takst Th 2,-

Da vi i 1894 fikk dampshipsforbindelse med Ki.sand, blei det slutt med a' bruke egen båt, og fra Ki.sand blei liket kjørt til Odernes, kommunen hadde nå fast kjørev. Bedlaget betalte nå utgiftene til båt og likvogn. Med måltidene blei det

som^{for} Karga med mat til lunn blei nå
 satt i salongen på båten, så de som
 ville, kunne forsyne seg. Men det var
 bare som en gjenganger fra roturene og
 falt snart bort. Fra 1920 årene blei
 det alminnelig at gjertene fikk middag
 på hotellet i byen, men dette blei nok så
 dyrt. Nå har en det slik at bare noen
 av den nærme familie og naboer
 samles i hjemmet eller begravelsen til
 kaffe. Da de begynte med flagging,
 jeg antar det var omkring 1900, hadde
 de ikke flaggstenger. Ved likfud og
 bryllup ordnet en seg reint provi-
 sorisk. En tok lappseilstanga fra
 makrellbåten og surret den til en av
 stolpene i hagegjerdet eller annet
 for anledningen. Ved begravelsen hang
 flagget på halv stang heile dagen,
 men nå i alle disse tid har en be-
 gynt å heise flagget til topps
 når følget kommer fra kirken.

I den siste tid er det også blitt slik
 at den som bærer begravelsen, lier bus-
 ser så de som følger kan kjøre fra
 brygga i Sk. sand over til Oddernes
 fritt. Som regel tre busser. Så nå er
 det slutt med at følget går bak lik-
 vognen denne lange veien gjennom
 byen og over til Oddernes.

I kirkegården brukes nå stille.
 I 1924 blei den første båret inn i
 kirken der fra åya, og siden er det
 blitt fast skikk.

Gravene bli ikke skilt eller pyntet i

eldre tid. Det innstruktet seg til et
beker. Nå pleier en å pynte med
blomster om våren. Om høsten eller
hen mot juletider, dekker en gjerne med
einer og pynter med kristkorn, finere
grau eller annet.

176. Jeg veit bare om et tilfelle av
selvmord her, om en kan kalle det
så. Vedkommende ville stikke ned en
annen, men det kom til å gå ut over
ham selv. Han fikk vantlig still
i hjemmet, men blei løftet over
kirkenureu og begravd ved denne.

180. Jeg kjenner ikke til særlige bestem-
melser for udøpte.

181. Når det gjelder for tidlig fødte
barn, kjenner jeg til et tilfelle da
en voksen døde samtidig og barnet
blei lagt i samme kiste. Ellers
måtte en melde av til prest, og
graveren kastet opp graven, og så kunne
en legge barnet ned i all stillhet. Jeg
har selv utført en slik „ensom“ begra-
velse en gang.

212. Når det gjelder avverkning av døds-
fall, kjenner jeg til et tilfelle fra
1889, og dette var blant de første.